

РЕЦЕНЗІЇ

Іван Терлюк

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
Львівського національного університету ветеринарної
медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького

ФЕНОМЕН РЕВОЛЮЦІЇ:
ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЧИТАННЯ
“ВСТУПУ ДО ТЕОРІЇ РЕВОЛЮЦІЇ” ІГОРЯ ТАНЧИНА *

З інтересом ознайомився з другим виданням книги Ігоря Танчина, що систематизує теорію революцій як соціальний феномен¹. Автор – відомий львівський історик, соціолог і політолог, кандидат історичних наук, який поєднує академічну діяльність з практичним досвідом. Видання датоване 2025 р., і є особливо актуальним у контексті сучасних українських реалій, де революційні процеси стали невід’ємною складовою національної ідентичності. Додають актуальності книзі також численні приклади з історії (Французька, Російська, Американська революції), що органічно переплітаються з українським контекстом.

За жанром, книга – навчальний посібник, що адресований вчителям, студентам і фахівцям. Вона дружня до читача, не перевантажена термінологією, проте ґрунтовна в аналізі. Автор уникає спрощень, показуючи революції як багатовимірні процеси, де соціальні, психологічні та структурні фактори взаємодіють. Проте глибина авторського підходу й системність викладу заявленого у заголовку предмета дослідження, робить книгу не просто сухим трактатом, а справжнім інструментом для осмислення минулого й сучасності, що багато у чому виходить за жанрові межі посібника.

Книга починається з передмови, де автор пояснює мотивацію створення посібника. Це – поєднання власного досвіду відчуття, що таке революція, професійного інтересу, зумовленого тим, що ця тема посідає помітне місце у програмах викладання історії революцій у школі, та суспільної актуальності теми революцій для українців, які пережили події 1991 р., Помаранчеву революцію та Революцію Гідності. Тут своєрідним маркером є наголос І. Танчина на тому, що революція – це також системоутворювальний елемент для суспільств, зокрема українського, у перехідний період (с. 6).

* Рецензія на навчальний посібник Ігоря Танчина “Вступ до теорії революції”.

¹ І Танчин, *Вступ до теорії революції* (видання друге, доповнене, Місто 2025) 208.

Структура посібника вирізняється логічністю та цілісністю. Вступ (с. 7–15) виконує роль своєрідного фундаменту, який готує читача до подальшого аналізу, пропонуючи погляд на теорію революції як на мультипарадигмальну галузь соціологічного знання (з посиланнями на американського історика науки Томаса Куна).

Між іншим, зосереджуючи увагу на мультипарадигмальності соціології революцій, автор послідовно уникає ідеологічних упереджень, розглядаючи революцію як складний, багатовимірний соціальний процес. У ширшому історичному контексті автор трактує революцію як закономірний етап еволюції політичних систем – від європейських модерних революцій до українських національно-визвольних змагань, – у межах якого змінюються не лише форми влади, а й правові принципи, що визначають джерело суверенітету, характер державності та межі свободи людини.

Основну частину праці становлять вісім розділів, кожен із яких присвячено детальному аналізу окремого аспекту досліджуваної проблеми.

Автор розпочинає аналіз із розгляду етимології поняття “революція”, його дефініцій і типології (соціальні, політичні, демократизуючі, “кольорові” революції), ілюструючи виклад конкретними прикладами – від Французької та Російської революцій до подій “Арабської весни”. Водночас головну увагу зосереджено на феномені модерності. Далі автор послідовно переходить до аналізу причин революцій – від психологічних теорій до структурних підходів. Опис революційної ситуації подано крізь призму об’єктивних і суб’єктивних ознак, проблеми багатовладдя, а також типових приводів – воєн, поразок, криз довіри.

Окремий блок присвячено характеристиці етапів революційного процесу – від падіння старого режиму до періоду влади поміркованих, радикалів і т. зв. термідору. Значне місце відведено питанню насильства як чинника революційних змін, тенденції до його зниження у сучасних революціях та появі переговорних моделей переходу влади.

І. Танчин також аналізує роль лідерів у ході революцій, розкриваючи їх соціальне походження, типологію (поміrkовані, радикали, візіонери, організатори), поняття харизми за М. Вебером і вплив особистісного чинника на перебіг подій. Завершальний акцент зроблено на результатах і наслідках революцій – соціальних, правових, економічних, а також на спробі узагальнити їх у типології (соціальні, антиколоніальні, демократизуючі).

Книга завершується розділом із відповідями на найпоширеніші запитання (с. 179–201) та списком використаної літератури (с. 202–206), що робить її зручною для самоосвіти. Вважаю таку структуру посібника ефективною. До того ж, сприйняття матеріалу значно полегшують схематичні таблиці типологій революцій чи їх особливостей, ілюстрації тощо. Проте, як видається, усе-таки бракує якоїсь узагальнювальної хронологічної таблиці революцій, яка б дала змогу зіставити їхні етапи та особливості у порівняльній перспективі.

Звичайно, Ігор Танчин, як соціолог, не зосереджується на суто юридичному аналізі явищ. Водночас його праця порушує низку засадничих правових питань, що робить її особливо цінною для правників, які досліджують закономірності суспільних трансформацій і перехідні періоди державного розвитку.

Власне центральною правовою проблемою, яку актуалізує будь-яка революція, є питання легітимності влади – її походження, підстави і відновлення після розриву з попереднім правопорядком. Саме з цього погляду книга І. Танчина дає змогу глибше осмислити революцію як момент випробування права – і як цінності, і як системи, коли верховенство права, права людини та конституційний лад опиняються на межі, але водночас відкривають можливість для нового утвердження правової реальності.

У цьому контексті ключовими для правового осмислення революції у праці І. Танчина постають кілька взаємопов'язаних аспектів: легітимність влади та розрив із попереднім правовим порядком, насильство і його правові межі, а також наслідки революцій для правової системи. На мою думку, саме ці складові дають змогу побачити революцію не лише як політичну чи соціальну подію, а й як процес глибокого правового переосмислення засад державності.

Впадає в око потрактування І. Танчиним поняття легітимності не як статичного стану, а як динамічного процесу, що тісно пов'язаний із революційними зламами. У розділі, присвяченому дефініції революції (с. 26–27), автор, спираючись на ідеї Олександра Шубіна, зазначає, що кожна революція заперечує чинну легітимність, іноді апелюючи до старих традицій, як це було під час Англійської революції. Початок революції, за І. Танчиним, – це момент руйнування попереднього правопорядку й делегітимації влади, що яскраво простежується на прикладі російських революцій 1905–1907 та 1917 рр., коли попередня легітимність була зруйнована, а нова встановилася лише після етапу стабілізації – у 1907 та 1922 рр. відповідно. Завершення революції, отже, автор визначає як момент утвердження нової легітимності.

Як уже йшлося вище, І. Танчин переконливо описує революцію як феномен модерності. Він підкреслює, що в домодерних суспільствах легітимність влади спиралася на традицію або релігійне виправдання, тоді як у модерну добу вона почала ґрунтуватися на ідеї народного суверенітету, правах людини та принципах представницького правління (с. 33).

У розділі про лідерів (с. 151–164) його міркування перегукуються з веберівською (хоча автор безпосередньо й не цитує М. Вебера) типологією переходу від традиційної до нової, легально-раціональної легітимності через феномен харизматичного лідерства. Наводячи приклади Наполеона та Мао Цзедунa, І. Танчин показує, що харизма є лише тимчасовим містком до встановлення нової легітимності. Він наголошує, що з часом харизматичне лідерство неминуче має бути рутинізоване – термін, який автор викори-

стовує для опису переходу від особистісного авторитету до інституційної стабільності. Показовим прикладом слугує постать Фіделя Кастро, харизма якого стала ключовим чинником успіху Кубинської революції, але згодом його “містична привабливість” трансформувалася у формалізовані владні структури. Іншими словами, книга демонструє, як особи, що формально узурпували владу, можуть із часом набути легітимності завдяки суспільному схваленню – факт, що становить особливий інтерес для теорії народного суверенітету.

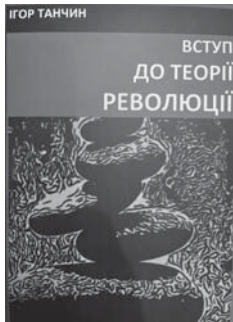
З юридичної точки зору, І. Танчин слушно наголошує, що легітимність – не лише правовий, а насамперед соціально-політичний феномен: без суспільного схвалення навіть формально легальна влада залишається нестабільною. Це спостереження має безпосередній зв’язок із сучасним конституційним правом: без суспільної довіри легальна влада може втратити основу своєї чинності – як це відбувається у випадках імпічментів чи втрати довіри під час референдумів.

Одним із найцікавіших для юриста є розділ 5 (с. 142–150), де автор аргументує, що насильство є невід’ємною складовою революційного процесу. Водночас далі доречно стверджує, що в сучасних т. зв. переговорних революціях його рівень істотно знижується. Посилаючись на “теорію чотирьох гравців” Едмунда Внук-Липинського, І. Танчин демонструє, як революційний конфлікт поступово набуває форми політичного діалогу. З правової перспективи це спонукає до роздумів про межі самооборони суспільства, принцип пропорційності насильства та норми міжнародного гуманітарного права, що регулюють внутрішні конфлікти. Побіжно автор слушно зазначає, що насильство не завжди має кривавий вимір – воно може проявлятися у формі примусу через декрети чи позасудові рішення. Це перегукується з відомою концепцією “революційного права”. Проте тут хотілося б глибшого аналізу проблеми відповідальності за порушення прав людини під час революційного терору, особливо у контексті досвіду Франції та Росії.

Аспект завершення революцій, за І. Танчиним, є етапом стабілізації нових інститутів. У розділі 7 (с. 165–178) він наводить приклади прийняття конституцій і формування нових соціальних структур. Водночас, посилаючись на праці Т. Скочпол і Д. Голдстоуна, автор показує, що революції часто спричиняють концентрацію влади, й при цьому не завжди забезпечують економічний чи політичний прогрес. Гадаю, що для юриста цей аспект надзвичайно важливий: революції формують нові конституційні моделі (зокрема перехід від монархії до республіки), проте часто супроводжуються порушенням принципу верховенства права. Автор згадує українські революції як демократизуючі, що перегукується з нашим досвідом: Революція Гідності спричинила конституційні зміни, але водночас започаткувала тривалий період політичної нестабільності. На нашу думку, тут бракує лише ширшого залучення міжнародно-правового контексту – зокрема питання, як рево-

люції впливають на державний суверенітет і визнання нових режимів (наприклад, відповідно до чотирьох критеріїв Конвенції Монтевідео 1933 р.).

Загалом, книга І. Танчина переконливо показує, що революція – це не лише соціальний хаос, а й правовий вакуум, у межах якого народжується нова легітимність. Вона буде корисною кожному, хто прагне глибше зрозуміти динаміку суспільних змін, особливо в пострадянському просторі. Для істориків і правників ця праця становить цінність як спроба пояснити, чому революційні процеси нерідко завершуються авторитарними рецидивами (термідорами), і водночас спонукає юристів замислитися над необхідністю закладення у конституційні системи ефективних превентивних механізмів, здатних запобігати подібним кризам. Зрештою, книга заслуговує на широке визнання, тому рекомендую її усім, хто цікавиться закономірностями соціальних і політичних трансформацій – від студентів до практиків. А шановний автор, Ігор Танчин, заслуговує на щиру подяку за те, що зробив складну й багатовимірну тему революції доступною без втрати її інтелектуальної глибини. Тож залишається лише побажати йому натхнення для подальших досліджень!

Ігор Танчин. Вступ до теорії революції / видання друге, доповнене / Ігор Танчин. Чернівці : «Місто», 2025. 208 с. Іл.

Навчальний посібник Ігоря Танчина «Вступ до теорії революції» є комплексним дослідженням соціально-політичного феномену революцій у контексті соціологічної науки. Актуальність теми зумовлена значенням революцій у формуванні сучасного українського суспільства та їхньою роллю в глобальних соціальних змінах. Мета посібника – систематизувати знання про природу, причини, етапи та наслідки революцій, розкриваючи їх як складний соціальний процес. У книзі послідовно розглядається походження поняття «революція», його дефініція, типологія, причини виникнення, етапи розвитку, роль насильства та лідерства, а також результати революційних змін. Особлива увага

приділена мультипарадигмальності соціології революцій, аналізу класичних і сучасних теорій. Видання спонукає до глибшого осмислення революційних процесів та усвідомлення їхнього значення для сучасності.

Посібник адресований учителям, студентам, фахівцям у галузі історії, політології та соціології, а також широкому колу читачів, зацікавлених у розумінні динаміки суспільних змін.